

سیمای سوره‌ی فرقان

این سوره هفتاد و هفت آیه دارد و در مکه نازل شده است. در آیه‌ی اوّل این سوره، از قرآن، به فرقان تعبیر شده است که به معنای جداکننده‌ی حقّ از باطل می‌باشد. لذا این سوره، «فُرْقان» نام گرفته است. این سوره شامل آیاتی درباره‌ی بهانه‌های مشرکان و پاسخ آنان، سرگذشت اقوام پیشین همچون اصحاب رسّ، حسرت مردم در قیامت، نشانه‌های توحید و عظمت خداوند در طبیعت و مقایسه‌ی مؤمنان با کافران می‌باشد. اما مهم‌ترین بخش آیات این سوره درباره‌ی ویژگی‌های «عباد الرّحمن» یعنی بندگان راستین خداوند می‌باشد که از آیه‌ی ۶۳ تا پایان سوره را در بر گرفته است. امید آن که با تلاوت و تدبّر در این آیات و اصلاح رفتار و کردار خود بر اساس این صفات، زمینه‌های دریافتِ الطاف الهی در دنیا و آخرت و ورود به بهشت برین را فراهم سازیم.

- بکار می‌رود که انسان از درون مطلبی را می‌دانسته، ولی فراموش کرده است)
- ۴- هم شناخت، اراده می‌خواهد و هم عمل و شکر. («أراد» تکرار شده است)
- ۵- شب و روز، نعمتی شایسته‌ی شکر و سپاسگزاری است. «اراد شکورا»
- ۶- یاد خدا زمانی ارزش دارد که بر اساس آگاهی و بصیرت باشد. «اراد أن يذكر»

﴿ ۶۳ ﴾ وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ

الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

و بندگان خدای رحمان کسانی‌اند که روی زمین بی‌تکبر راه می‌روند، و هرگاه جاهلان آنان را طرف خطاب قرار دهند (و سخنان نابخردانه گویند) با ملایمت (و سلامت نفس) پاسخ دهند.

﴿ ۶۴ ﴾ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا

و آنان برای پروردگارشان، در حال سجده و قیام شب‌زنده‌داری می‌کنند.

نکته‌ها:

- در این آیات، دوازده صفت از صفات ویژه‌ی «عباد الرحمن» بیان شده که بعضی اعتقادی، بعضی اجتماعی و بعضی اخلاقی است.
- شاید مراد از «مشی» و حرکت آرام در زمین، تنها نحوه‌ی راه رفتن نباشد، بلکه شیوه‌ی زندگی متعادل را هم شامل شود.
- «هون» هم به معنای تواضع و مدارا و نرم‌خویی است و هم به معنای سکینه و وقار. امام صادق علیه السلام فرمود: مراد از «هوناً» زندگی کردن بر اساس فطرت و هماهنگی با روحیه‌ای است که خداوند آفریده است. یعنی بندگان خدا، خود را به تکلف و رنج و تعب نمی‌اندازند.^(۱)
- کلمه‌ی «سلام» در این جا به معنای سلام و دعای با یاوه‌گویان و برخورد مسالمت‌آمیز است.

۱. تفسیر مجمع‌البیان.

چنانکه درباره‌ی حضرت ابراهیم علیه السلام می‌خوانیم: همین که عمویش او را طرد کرد و گفت: از من دور شو، ابراهیم گفت: ﴿سلام عليك سأستغفر لك﴾^(۱) خداحافظ، به زودی برای تو از پیشگاه خداوند طلب آمرزش خواهم کرد.

□ «بیتوته» به معنای شب‌زنده‌داری است.

□ حضرت علی علیه السلام در وصف پارسایان می‌فرماید: «أما الیل فصاقون اقدامهم» آنان شب‌ها در حال قیام و شب‌زنده‌داری‌اند، آنان عابدان شب، و شیران روزند.^(۲)

پیام‌ها:

- ۱- بالاترین مدال برای انسان، مدال بندگی خداست. ﴿و عباد الرحمن﴾ زیرا انتساب به بی‌نهایت، انسان را بالا می‌برد.
- ۲- رفتار هر کس، نشان دهنده‌ی شخصیت اوست. ﴿عباد الرحمن... میشوند علی الارض هونا﴾ (بندگان خاص خداوند، مظهر تواضع هستند).
- ۳- اسلام، دین جامعی است که حتی برای چگونگی راه رفتن برنامه دارد. ﴿میشون علی الارض هونا﴾
- ۴- ایمان و اعتقاد انسان، در رفتار شخصی او مؤثر است. ﴿عباد الرحمن... میشوند﴾
- ۵- تواضع، ثمره‌ی بندگی و نخستین نشانه‌ی آن است. ﴿هونا﴾
- ۶- سرچشمه‌ی مدارا و نرم‌خویی بندگان خدا، ایمان است، نه ترس و ضعف آنان. ﴿عباد الرحمن الذین میشوند...﴾
- ۷- وقار و نرمی از بارزترین صفات مؤمن است. ﴿میشون... هونا﴾
- ۸- تواضع نسبت به همه‌ی مردم لازم است. (نسبت به زن و مرد، کوچک و بزرگ، دانا و نادان). ﴿میشون... هونا... قالوا سلاما﴾
- ۹- با جاهلان مقابله به مثل نکنید. ﴿إذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاما﴾
- ۱۰- مدارا و حلم و حوصله، از صفات بارز مؤمنان است. ﴿قالوا سلاما﴾

۲. نهج البلاغه، خطبه همام.

۱. مریم، ۴۶-۴۷.

- ۱۱- تواضع باید هم در عمل باشد، ﴿میشون... هونا﴾، هم در کلام، ﴿قالوا سلاماً﴾ و هم در عبادت. ﴿سجداً و قیاماً﴾
- ۱۲- با افراد نادان و فرومایه مجادله نکنید. ﴿قالوا سلاماً﴾ (آنان سخنی در شأن خود می‌گویند، ولی شما سخنی عالمانه و کریمانه بگویید)
- ۱۳- بهترین وقت عبادت، شب است و بین شب و نماز و مناجات، رابطه محکمی است. ﴿یَبْتَئُونَ لِرَبِّهِمْ﴾ (فضای آرام، دوری از ریا، تمرکز فکر، از برکات شب است)
- ۱۴- شب زنده‌داری و استمرار و تداوم عبادت، نشانه‌ی بندگان خاصّ خداوند است. (فعل مضارع «یَبْتَئُونَ» نشانه‌ی استمرار است)
- ۱۵- آنچه به عبادت ارزش می‌دهد، اخلاص است. ﴿لِرَبِّهِمْ﴾

﴿۶۵﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا

آنان که می‌گویند: پروردگارا! عذاب جهنّم را از ما بازگردان که عذاب آن دامنگیر است.

﴿۶۶﴾ إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا

به درستی که دوزخ، جایگاه و منزلگاه بدی است.

نکته‌ها:

- کلمه‌ی «غَرَام» در اصل به معنای مصیبتی است که انسان در برابر آن راه فرار ندارد و نوعی التزام و تعهد بر دوش او قرار می‌دهد که در زبان فارسی به آن تاوان می‌گویند.^(۱)
- فکر نجات از آتش هم باید از طریق عبادت باشد و هم از طریق دیگر اعمال نیک. حضرت علی علیه السلام آن گاه که اموالی را در راه خدا وقف می‌کردند، در وقفنامه‌ی خود می‌نوشتند: این اموال را وقف کردم، تا بدین وسیله از آتش دوزخ درامان باشم و آتش دوزخ نیز از من دور باشد.^(۲)

۱. التحقیق فی کلمات القرآن. ۲. صافی، ج ۲، ص ۱۰۴.

پیام‌ها:

- ۱- اگر شب زنده‌دار هم هستید، مغرور نشوید. ﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ ...﴾
- ۲- یاد معاد از ویژگی‌های بندگان خاصّ خداست. ﴿رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَا عَذَابَ جَهَنَّمَ﴾
- ۳- بندگان خاصّ خداوند، بیش از آنکه طمع بهشت داشته باشند، از آتش دوزخ خوف دارند. ﴿بِيبْتُونَ... يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَا عَذَابَ جَهَنَّمَ﴾

﴿۶۷﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

آنان که هرگاه انفاق کنند، نه از حد گذرند و نه تنگ گیرند و میان این دو روش اعتدال دارند.

نکته‌ها:

- کلمه‌ی «قوام» به معنای حد وسط و کلمه‌ی «قوام» به معنای وسیله‌ی قیام است.
- امام رضا علیه السلام مقدار هزینه و انفاق معتدل را همان مقدار معروفی دانستند که در سوره بقره آمده: ﴿عَلَى الْمَوْسَعِ قَدْرَهُ وَ عَلَى الْمَقْتَرِ قَدْرَهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ﴾^(۱) یعنی توانگر در شأن توانمندی خود و تهیدست در حدّ توان خود مطابق عرف پسندیده و شأن خود بدهد.^(۲)
- امام صادق علیه السلام فرمود: بخشش در راه باطل، اسراف است (گرچه کم باشد) و بخل در راه حق، إقتار است.^(۳)
- در جای دیگر از قرآن کریم نیز می‌خوانیم: ﴿لَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾^(۴) نه دستت را به گردنت غل و زنجیر کن و بخیل باش و نه کاملاً آن را باز بگذار و ولخرجی و اسراف کن.
- امام صادق علیه السلام مقداری سنگریزه از زمین برداشت و مشت خود را بست و فرمود: این إقتار (سختگیری و بخل ورزیدن) است، سپس مشت دیگری برداشت و دست خود را چنان گشود که همه‌ی سنگریزه‌ها به زمین ریخت، آنگاه فرمود: این اسراف است.

۱. بقره، ۲۳۶.

۲. کافی، ج ۴، ص ۵۶.

۳. تفسیر نمونه.

۴. اسراء، ۲۹.

بار سوّم مشت دیگری برداشت و دست خود را کمی باز کرد به طوری که مقداری از سنگریزه‌ها ریخت و مقداری در دستش باقی ماند، سپس فرمود: این، قوام و اعتدال و حد وسط است.^(۱)

پیام‌ها:

- ۱- انفاق برای عبادالرحمن، یک وظیفه و مسأله‌ی قطعی است. ﴿اِذَا انْفَقُوا...﴾
- ۲- نماز شب و ترس از جهنّم و خوف الهی، باید در کنار رسیدگی به محرومان جامعه باشد. ﴿بِیْتُونَ لِرَبِّهِمْ - انْفَقُوا﴾
- ۳- انسان مالک است، ولی در خرج کردن محدودیت دارد. ﴿لَمْ یَسْرِفُوا﴾
- ۴- اسراف جایز نیست، حتی در انفاق. ﴿اِذَا انْفَقُوا لَمْ یَسْرِفُوا﴾
- ۵- بندگان خاصّ خداوند، از بخل بدورند. ﴿لَمْ یَقْتَرُوا﴾
- ۶- امتّ میانه و وسط، باید برنامه‌های معتدل داشته باشد. ﴿وَكَانَ بَیْنَ ذَٰلِكَ قَوَامًا﴾
- ۷- میانه‌روی در عبادت و انفاق، ارزش است. ﴿قَوَامًا﴾

﴿۶۸﴾ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي

حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا

و (بندگان خاص خدا) کسانی هستند که با خداوند، خدای دیگری را نمی‌خوانند و انسانی که خداوند (خونش را) حرام کرده است، جز به حقّ نمی‌کشند، و زنا نمی‌کنند، و هر کس چنین کند عقوبت گناهش را خواهد دید.

نکته‌ها:

- «اِثْم» گناه و «اِثَام» کیفر گناه است.
- در این آیات در کنار کارهای مثبت بندگان ویژه‌ی خدا، کارهای منفی که از آن دوری می‌کنند نیز ذکر شده است.

۱. تفسیر کنزالدقائق.

□ در این آیه شرک، قتل و زنا مطرح شده است که در روایات از بزرگ‌ترین گناهان شمرده شده‌اند.^(۱)

□ قتل نفس، از گناهان کبیره است، ولی جمله‌ی «الَّا بِالْحَقِّ» می‌گوید: قتل، در مواردی لازم و حَقّ است از جمله: ۱. قصاص قاتل. ۲. زنا با محارم. ۳. زنا با کافر با زن مسلمان. ۴. زناکاری که زن را مجبور کند. ۵. زنا با کسی که همسر دارد. ۶. مدعی نبوت. ۷. سب و توهین و دشنام به پیامبر ﷺ و ائمه اطهار علیهم السلام. ۸. مسلمان ساحر. ۹. مُفسد و محارب. ۱۰. مرتد. ۱۱. کسی که بر امام عادل زمان خروج کند. ۱۲. مشرک محارب.^(۲)

پیام‌ها:

- ۱- خطرناک‌ترین غریزه‌ای که انسان را به گناه وادار می‌کند، غریزه غضب و شهوت است و مؤمن باید بر غرائز خود مسلط باشد. ﴿لَا يَقتُلُونَ - لَا يَزْنُونَ﴾
- ۲- خداوند در برخی از موارد به قتل و کشته شدن بعضی از انسان‌ها راضی است. ﴿الَّا بِالْحَقِّ﴾ ولی به هیچ عنوان و در هیچ شرایطی رضایت نمی‌دهد که فردی به شرک و زنا آلوده شود. ﴿لَا يَزْنُونَ﴾
- ۳- دستور قرآن در زمینه‌ی دوری از شرک، زنا و قتل، تنها یک موعظه نیست، قانونی است که تخلف از آن کیفری شدید دارد. ﴿وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلِقْ اِثَامًا﴾
- ۴- کیفرهای الهی استثنا بر دار نیست، هر کس تخلف کند کیفر می‌شود. ﴿وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلِقْ اِثَامًا﴾

۱. تفسیر کنزالدقائق و نمونه.

۲. سیمای عباد الرحمن در قرآن، کریمی جهرمی.